

بررسی امکان برقراری روابط تجاری با کشورهای عضو اتحادیه همکاری‌های منطقه‌ای جنوب آسیا

سمیرا گلکاران مقدم

عضو هیات علمی موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
samiragm@yahoo.com

HS میزان پتانسیل تجاری ایران به این کشورها مورد توجه قرار می‌گیرد. همچنین فهرست کالاهای درخواستی ایران از هر یک از کشورها جهت اخذ ترجیحات تجاری تعیین می‌گردد.

در پی محاسبه شاخص مزیت نسبی در سطح کدهای دو رقمی HS این نتایج حاصل گشت: ایران در زمینه صادرات ۱۴ فصل دارای مزیت نسبی صادراتی است. ظرفیت وارداتی هر یک از کشورهای عضو سارک در ارتباط با کالاهایی که ایران در آن‌ها دارای مزیت نسبی صادراتی است مشخص گردید. همچنین فهرست کالاهای درخواستی ایران برای دریافت تعرفه ترجیحی از هر یک از کشورهای عضو سارک^۱ که برای هر کشور شامل سه فهرست می‌باشد، ارائه شد. با توجه به عدم وجود اطلاعات مربوط به تعرفه کشورهای افغانستان، بنگلادش و بوتان بر صادرات ایران ارائه فهرست کالاهای ترجیحی در رابطه با این کشورها امکان‌پذیر نبود. همچنین از آنجایی که حجم مبادلات تجاری ایران با برخی از کشورهای عضو سارک از جمله سریلانکا، مالدیو و نپال چندان قابل ملاحظه نمی‌باشد لذا فهرست کالاهای ترجیحی نیز بسیار محدود گردید.

روابط تجاری / مزیت رقابتی / اتحادیه همکاری‌های منطقه‌ای جنوب آسیا.

چکیده

ایران طی دهه‌های اخیر همواره درچارچوب سیاست رشد و توسعه اقتصادی در پی افزودن سهم خود از تجارت جهانی بوده است. از این‌رو برقراری همپوندی‌های جدید و بررسی امکان توسعه روابط تجاری دو یا چندجانبه ایران با سایر کشورها و شناسایی فرصت‌ها و تعیین اولویت‌ها برای گسترش روابط تجاری با این کشورها مورد هدف می‌باشد.

هدف از این مطالعه بررسی امکان‌پذیری گسترش روابط تجاری با کشورهای جنوب آسیا است. این کشورها شامل افغانستان، پاکستان، بنگلادش، سریلانکا، هند، مالدیو، بوتان و نپال می‌باشد. از این‌رو در مطالعه حاضر با استفاده از شاخص مزیت نسبی آشکار شده امکان‌پذیری توسعه تجارت و با استفاده از روش ساده تعیین پتانسیل تجاری در سطح کدهای ۶ رقمی

این همگرایی اقتصادی بوده است. منطقه جنوب آسیا از دهه ۱۹۹۰ میلادی با رشد سالانه نزدیک به شش درصد روبه‌رو بوده است. این رقم با توجه به میزان رشد اندک بسیاری از کشورهای در حال توسعه دیگر، طی این مدت، حائز اهمیت بوده است. از آنجا که هند، سه چهارم تولید ناخالص داخلی (GDP) منطقه را به خود اختصاص داده؛ رشد آن تأثیر قابل ملاحظه‌ای بر رشد کلی منطقه داشته است. [۲]

جهت شناسایی بیشتر وضعیت اقتصادی و تجاری منطقه مذکور به بررسی برخی شاخص‌های اقتصادی از جمله تولید ناخالص داخلی، رشد اقتصادی، تورم، ارزش افزوده بخش‌های مهم اقتصادی و همچنین شاخص‌های تجاری از جمله صادرات و واردات منطقه پرداخته می‌شود.

۱. شناخت وضعیت اقتصادی و تجاری منطقه جنوب

آسیا

جهت بررسی وضعیت اقتصادی منطقه جنوب آسیا بطور اجمالی برخی شاخص‌های اقتصادی مورد بررسی قرار می‌گیرد که در ذیل آورده شده است.

در بین کشورهای عضو سارک، طی دوره مورد بررسی (سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۲) کشور هند با داشتن سه چهارم از تولید ناخالص داخلی منطقه سارک، بیشترین تولید ناخالص داخلی را به خود اختصاص داده و تأثیر قابل ملاحظه‌ای در رشد منطقه مذکور داشته است. عملکرد اقتصادی هند از سال ۲۰۰۱ چشمگیر بود. رشد اقتصادی آن خصوصاً در سال‌های ۲۰۰۳ و ۲۰۰۴ به‌طور متوسط ۸/۵ درصد بود. این میانگین در سال‌های ۲۰۰۶ و ۲۰۰۷ بیش از ۹ درصد و در سال ۲۰۱۰ به ۱۰/۵ درصد رسید. در این میان کشورهای بوتان و مالدیو به‌عنوان کوچکترین اعضای سارک کمترین تولید ناخالص داخلی را داشته‌اند. [۳]

بررسی رشد اقتصادی منطقه سارک حاکی از آن است که طی سال‌های ۲۰۰۸-۲۰۰۹ به تبع بحران اقتصاد جهانی رشد اقتصادی این منطقه نیز کاهش یافت. لیکن رشد اقتصادی کلیه اعضای این منطقه با نرخ رشد متوسط ۶/۵ درصد، در سال ۲۰۱۲ از میانگین رشد اقتصادی جهانی که معادل ۲/۳ درصد بوده بیشتر گردید.

کشورهای جنوب آسیا با هدف تقویت همکاری‌های اقتصادی و بهبود وضعیت اقتصادی و رفاه مردم منطقه و نیز ارتقای روابط بین دولت‌ها، مجمع همکاری‌های منطقه‌ای جنوب آسیا (سارک) را تشکیل دادند. سارک یا اتحادیه همکاری منطقه‌ای کشورهای جنوب آسیا سازمانی اقتصادی-سیاسی متشکل از هشت کشور جنوب آسیا است. این سازمان در برگیرنده کشورهایی است که مجموع جمعیت آن‌ها قریب به ۱/۵ میلیارد نفر است. سارک در سال ۱۹۸۵ توسط کشورهای هند، پاکستان، بنگلادش، سریلانکا، نپال، مالدیو و بوتان تاسیس شد. افغانستان نیز در ۳۱ نوامبر ۲۰۰۵ بنا به درخواست هند به عضویت ناظر اتحادیه همکاری‌های منطقه‌ای جنوب آسیا درآمد و در ۳ آوریل ۲۰۰۷ رسماً عضو این اتحادیه شد. با احتساب افغانستان، تعداد کل کشورهای عضو سارک به هشت کشور رسید.

سازمان سارک از نظر جمعیت و وسعت جغرافیایی، سازمان مهم منطقه‌ای تلقی می‌شود. مساحت آن ۵/۱۳۶ میلیون کیلومترمربع و جمعیت آن ۲۳ درصد نفوس جهان را تشکیل می‌دهد. سهم آن در سال ۲۰۱۱ در صادرات جهانی ۲/۷ درصد و واردات جهانی ۳/۵ درصد [۱] بود که کمترین سهم در سطح جهان می‌باشد. کشورهای عضو سارک با محدودیت‌ها و موانع ترانزیتی و اقتصادی، رشد جمعیت، محدودیت منابع و کمبود سرمایه و تنش‌های داخلی و خارجی روبرو هستند. سارک با موسسات ملل متحد و نهادهای کمک‌کننده بین‌المللی همکاری گسترده دارد. در آوریل ۲۰۰۶ آمریکا و کره جنوبی درخواستی مبنی بر عضویت ناظر در این اتحادیه ارائه دادند.

اتحادیه اروپا نیز طی نامه‌ای در جولای ۲۰۰۶ خطاب به اجلاس شورای وزیران سارک، علاقه‌مندی خود به عضویت ناظر در سارک را ابراز کرد. ایران نیز به عنوان ششمین عضو ناظر پذیرفته شد. علاوه بر ایران کشورهای چین، کره جنوبی، آمریکا، ژاپن و اتحادیه اروپا نیز به عنوان اعضای ناظر پذیرفته شده‌اند.

خصوصیات مشترک فرهنگی، سیاسی، نژادی، زبانی، تاریخی و برخی شرایط دیگر از جمله نزدیکی جغرافیایی از عوامل اصلی

جدول ۱- برخی شاخص‌های اقتصادی اعضای سارک و ایران

کشور	شاخص	واحد	۲۰۰۰	۲۰۰۱	۲۰۰۲	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲
هند	تولید ناخالص داخلی	میلیارد دلار	۴۷۴/۷	۴۹۲/۴	۵۲۲/۸	۶۱۷/۶	۷۲۱/۶	۸۳۴/۲	۹۴۹/۱	۱۲۳۸/۷	۱۲۲۴/۱	۱۳۶۵/۴	۱۷۱۰/۹	۱۸۷۲/۸	۱۸۴۱/۷
	رشد اقتصادی	درصد	۴	۴/۹	۳/۹	۷/۹	۷/۸	۹/۳	۹/۳	۹/۸	۳/۹	۸/۵	۱۰/۵	۶/۳	۳/۲
	تولید ناخالص داخلی سرانه	دلار	۴۵۵	۴۶۵	۴۸۶	۵۶۵	۶۵۰	۷۴۰	۸۳۰	۱۰۶۹	۱۰۴۲	۱۱۴۷	۱۴۱۹	۱۵۳۴	۱۴۸۹
	تورم	درصد	۳/۷	۳/۲	۳/۷	۳/۹	۵/۹	۴/۲	۶/۴	۵/۸	۸/۷	۶/۱	۸/۹	۸/۳	۸/۲
	بیکاری	درصد	۴/۳	-	-	-	-	۴/۴	-	-	-	-	۳/۵	-	۳/۶
پاکستان	تولید ناخالص داخلی	میلیارد دلار	۷۴	۷۲/۳	۷۲/۳	۸۳/۲	۹۸	۱۰۹/۶	۱۲۷/۵	۱۴۴/۱	۱۶۳/۹	۱۶۸/۲	۱۷۷/۴	۲۱۳/۹	۲۲۵/۱
	رشد اقتصادی	درصد	۴/۳	۲	۳/۲	۴/۸	۷/۴	۷/۷	۶/۲	۵/۷	۱/۶	۲/۸	۱/۶	۲/۸	۴
	تولید ناخالص داخلی سرانه	دلار	۵۱۴	۴۹۲	۴۸۳	۵۴۶	۶۳۱	۶۹۴	۷۹۲	۸۷۳	۹۸۱	۹۸۹	۱۰۲۵	۱۲۱۴	۱۲۵۷
	تورم	درصد	-	۷/۹	۲/۵	۴/۴	۷/۷	۷	۱۰/۵	۷/۷	۱۶/۲	۲۰/۷	۱۰/۹	۱۹/۷	۵/۶
	بیکاری	درصد	۷/۲	-	۷/۸	-	۷/۴	-	۶/۱	۵/۱	۵	-	-	-	-
افغانستان	تولید ناخالص داخلی	میلیارد دلار	-	۲/۵	۴/۱	۴/۶	۵/۳	۶/۳	۷/۱	۹/۸	۱۰/۱	۱۲/۵	۱۵/۹	۱۸	۲۰/۵
	رشد اقتصادی	درصد	-	-	-	۸/۴	۱/۱	۱۱/۲	۵/۶	۱۳/۷	۳/۶	۲۱	۸/۴	۶/۱	۱۴/۴
	تولید ناخالص داخلی سرانه	دلار	-	۱۱۵	۱۸۶	۱۹۸	۲۲۰	۲۵۲	۲۷۵	۳۷۴	۳۷۷	۴۵۱	۵۶۱	۶۱۴	۶۸۷
	تورم	درصد	-	-	-	۱۱/۷	۱۱/۲	۱۰/۹	۷/۲	۲۲/۴	۲/۲	-۲/۱	۹/۴	۱۰/۶	۸/۳
	بیکاری	درصد	-	-	-	-	-	۸/۵	-	-	-	-	-	-	-
سريلاندا	تولید ناخالص داخلی	میلیارد دلار	۱۶/۳	۱۵/۷	۱۷/۱	۱۸/۹	۲۰/۷	۲۴/۴	۲۸/۳	۳۲/۴	۴۰/۷	۴۲/۱	۴۹/۶	۵۹/۲	۵۹/۴
	رشد اقتصادی	درصد	۶	-۱/۵	۴	۵/۹	۵/۴	۶/۲	۷/۷	۶/۸	۶	۳/۵	۸	۸/۲	۶/۴
	تولید ناخالص داخلی سرانه	دلار	۸۵۵	۸۳۸	۹۰۴	۹۸۵	۱۰۶۳	۱۲۴۲	۱۴۲۴	۱۶۱۴	۲۰۱۴	۲۰۵۷	۲۴۰۰	۲۸۳۶	۲۹۲۳
	تورم	درصد	۷/۳	۱۳/۷	۱۱/۸	۵/۱	۸/۸	۱۰/۴	۱۱/۳	۱۴	۱۶/۳	۵/۹	۷/۳	۷/۹	۸/۹
	بیکاری	درصد	۷/۷	۷/۹	۸/۸	۸/۲	۸/۴	۷/۷	۶/۵	۶	۵/۲	۵/۹	۴/۹	۴/۲	۴
بنگلادش	تولید ناخالص داخلی	میلیارد دلار	۴۷/۱	۴۷	۴۷/۶	۵۱/۹	۵۶/۶	۶۰/۳	۶۱/۹	۶۸/۴	۷۹/۶	۸۹/۴	۱۰۰/۳	۱۱۱/۹	۱۱۶/۴
	رشد اقتصادی	درصد	۵/۹	۵/۳	۴/۴	۵/۳	۶/۳	۶	۶/۶	۶/۴	۶/۲	۵/۷	۶/۱	۶/۷	۶/۲
	تولید ناخالص داخلی سرانه	دلار	۳۵۶	۳۴۹	۳۴۷	۳۷۳	۴۰۰	۴۲۱	۴۲۷	۴۶۷	۵۳۸	۵۹۸	۶۶۴	۷۳۲	۷۵۲
	تورم	درصد	۱/۹	۱/۶	۳/۲	۴/۵	۴/۲	۵/۱	۵/۲	۶/۸	۸/۸	۶/۵	۶/۵	۷/۵	۸/۵
	بیکاری	درصد	۳/۳	-	-	۴/۳	-	۴/۳	-	-	-	۵	-	-	-
مالدیو	تولید ناخالص داخلی	میلیارد دلار	۰/۶	۰/۸	۰/۸	۰/۹	۱	۱	۰/۳	۱/۵	۱/۹	۲	۲/۱	۲/۲	۲/۲

کشور	شاخص	واحد	۲۰۰۰	۲۰۰۱	۲۰۰۲	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲
	رشد اقتصادی	درصد	-	-	۶/۱	۱۴/۲	۱۲/۵	-۸/۷	۱۹/۶	۱۰/۶	۱۲/۲	-۳/۶	۷/۱	۷	۳/۴
	تولید ناخالص داخلی سرانه	دلار	۲۲۸۹	۲۸۸۸	۲۹۲۹	۳۳۰۳	۳۶۷۷	۳۳۳۵	۴۳۰۴	۵۰۰۳	۶۰۲۷	۶۲۰۹	۶۵۵۲	۶۴۸۸	۶۵۶۷
	تورم	درصد	-	-	۱/۷	-۰/۵	-۰/۷	۱	۹/۸	۷	۹/۳	۸/۹	-۰/۴	۷/۵	۵
	بیکاری	درصد	۲	-	-	-	-	-	۱۴/۴	-	-	-	-	-	-
بوتان	تولید ناخالص داخلی	میلیارد دلار	۷۷۸	۸۲۰	۸۹۷	۱۰۰۹	۱۱۰۹	۱۲۵۹	۱۳۴۹	۱۷۶۱	۱۸۱۷	۱۷۹۵	۲۲۱۱	۲۵۱۴	۲۳۹۹
	رشد اقتصادی	درصد	۶/۹	۸/۲	۱۰/۷	۷/۷	۵/۹	۷/۱	۶/۸	۱۷/۹	۴/۷	۶/۷	۱۱/۷	۸/۵	۹/۴
	تولید ناخالص داخلی سرانه	دلار	۲۳۷	۲۵۴	۲۵۱	۲۵۸	۲۹۲	۳۲۱	۳۵۳	۳۹۸	۴۷۸	۴۸۴	۵۹۴	۷۰۴	۶۹۰
	تورم	درصد	۲/۳	۵/۳	۴/۹	۳/۱	۳/۸	۵/۹	۵/۴	۳/۱	۳/۱	۵/۷	۴/۸	۶	۱/۵
نیپال	بیکاری	درصد	-	۱/۹	-	۱/۸	۲/۵	۳/۱	۳/۱	۳/۷	-	۴	۳/۳	۳/۱	۲/۱
	تولید ناخالص داخلی	میلیارد دلار	۵/۴	۶	۶	۶/۳	۷/۳	۸/۱	۹	۱۰/۳	۱۲/۵	۱۲/۸	۱۶	۱۹/۱	۱۹
	رشد اقتصادی	درصد	۶/۲	۴/۸	۰/۱	۳/۹	۴/۷	۳/۵	۳/۴	۳/۴	۶/۱	۴/۵	۴/۸	۳/۴	۴/۹
	تولید ناخالص داخلی سرانه	دلار	۲۳۷	۲۵۴	۲۵۱	۲۵۸	۲۹۲	۳۲۱	۳۵۳	۳۹۸	۴۷۸	۴۸۴	۵۹۴	۷۰۴	۶۹۰
ایران	تورم	درصد	۴/۵	۱۱	۳/۹	۳/۱	۴/۲	۶/۱	۷/۴	۷/۶	۵/۶	۱۵/۹	۱۵/۱	۱۱/۵	۶/۵
	بیکاری	درصد	-	۸/۸	-	-	-	-	-	-	۲/۷	-	-	-	
	تولید ناخالص داخلی	میلیارد دلار	۱۰۱/۳	۱۱۵/۴	۱۱۶/۴	۱۳۵/۴	۱۶۳/۲	۱۹۲	۲۲۲/۹	۲۸۶/۱	۳۵۶	۳۶۲/۷	۴۲۲/۶	۵۱۴/۱	-
	رشد اقتصادی	درصد	۵/۱	۳/۷	۷/۵	۷/۱	۵/۱	۴/۶	۵/۹	۷/۸	۲/۳	۱/۸	-	-	-
	تولید ناخالص داخلی سرانه	دلار	۱۵۳۷	۱۷۲۷	۱۷۱۹	۱۹۷۶	۲۳۵۴	۲۷۳۷	۳۱۴۰	۳۹۸۴	۴۸۹۹	۴۹۳۱	۵۶۷۵	۶۸۱۶	-
تورم	درصد	۲۶/۴	۱۱/۶	۲۸/۳	۱۱/۸	۲۰/۶	۱۷	۱۲/۱	۲۰/۵	۲۲/۶	۱۰/۸	-	-	-	
بیکاری	درصد	-	-	۱۲/۸	-	۱۰/۳	۱۲/۱	۱۲/۱	۱۰/۶	۱۰/۵	۱۱/۱	-	-	-	

Source: World Bank, WDI, 2013

درصد را داشته‌اند. بررسی ارزش افزوده بخش‌های اقتصادی منطقه سارک حاکی از آن است که در میان بخش‌های مذکور، خدمات بیشترین سهم از ارزش افزوده را داشته است. همچنین به‌علت عدم بهره‌گیری از تکنولوژی، پایین‌بودن سطح فناوری تولیدات، مقیاس نامناسب تولید و فقر زیربنایی، ارزش افزوده تولیدات کارخانه‌ای در این منطقه کمترین میزان را در میان بخش‌های اقتصادی به‌خود اختصاص داده است.

همچنین جهت بررسی وضعیت تجاری منطقه مذکور به بررسی صادرات و واردات این منطقه پرداخته شده است. بررسی

تولید ناخالص داخلی سرانه در این کشورها از ۶۸۷ دلار (افغانستان) تا ۶۵۶۷ دلار (مالدیو) در سال ۲۰۱۲ متفاوت بوده است. پس از مالدیو تولید ناخالص داخلی سرانه دو کشور سریلانکا و بوتان به‌ترتیب با ۲۹۲۳ و ۲۳۹۹ دلار رتبه دوم و سوم را در منطقه داشته‌اند.

بررسی تورم به عنوان یکی از متغیرهای اصلی اقتصادی حاکی از آن است که تقریباً کلیه اعضای سارک طی سال‌های ۲۰۰۸ و ۲۰۰۹ افزایش در تورم را تجربه کرده‌اند. در این میان کشورهای پاکستان و سریلانکا در سال ۲۰۰۸ تورم بالای ۱۰

صادرات منطقه سارک نشان می‌دهد که در سال ۲۰۰۹ به علت کاهش تقاضای بین‌المللی و سیاست‌های حمایتی برخی کشورها، صادرات همه اعضای سارک کاهش یافته است. در بین این کشورها، هند در سال ۲۰۱۱ با سهمی معادل ۱/۷ درصد بیشترین

سهم از صادرات جهانی را داشته و کشورهای دیگر این منطقه از جمله افغانستان، بوتان، مالدیو و نپال سهم بسیار ناچیزی از صادرات جهان را داشته‌اند. سهم کل اعضای سارک از صادرات جهانی در سال ۲۰۱۱ معادل ۲ درصد بوده است. [۴]

جدول ۲- ارزش صادرات کشورهای عضو سارک و ایران طی سال‌های ۲۰۱۱-۲۰۰۰ (واحد: میلیون دلار)

سال	افغانستان	بنگلادش	بوتان	هند	مالدیو	نپال	پاکستان	سريلانكا	ایران
۲۰۰۰	۱۳۷	۶۳۸۹	۱۰۳	۴۲۳۷۹	۱۰۹	۸۰۴	۹۰۲۴	۵۴۳۰	۲۸۳۴۵
۲۰۰۱	۹۵	۶۰۸۵	۱۰۶	۴۳۳۶۱	۱۱۰	۷۳۷	۹۲۳۸	۴۸۱۶	۲۳۹۰۴
۲۰۰۲	۱۰۰	۶۱۰۲	۱۱۳	۵۰۳۷۲	۱۳۲	۵۶۸	۹۹۱۳	۴۶۹۹	۲۸۱۸۶
۲۰۰۳	۱۴۴	۷۰۵۰	۱۵۴	۵۸۹۶۳	۱۵۲	۶۶۲	۱۱۹۳۰	۵۱۲۵	۳۳۹۹۱
۲۰۰۴	۳۱۴	۸۱۵۱	۱۸۳	۷۶۶۴۹	۱۸۱	۷۵۶	۱۳۳۷۹	۵۷۵۷	۴۴۴۰۳
۲۰۰۵	۳۸۴	۹۲۹۷	۲۵۸	۹۹۶۲۰	۱۶۲	۸۶۳	۱۶۰۵۱	۶۳۴۷	۶۴۵۲۵
۲۰۰۶	۴۰۸	۱۱۸۰۲	۴۱۴	۱۲۰۸۶۱	۲۲۵	۸۳۸	۱۶۹۳۰	۶۸۸۶	۷۷۰۱۲
۲۰۰۷	۴۹۷	۱۲۴۵۲	۶۷۴	۱۴۹۹۵۱	۲۲۸	۸۶۸	۱۷۸۳۸	۷۷۴۰	۸۸۷۳۳
۲۰۰۸	۵۴۰/۱	۱۵۳۸۰	۵۱۹	۱۹۴۵۳۱	۳۳۱	۹۳۹	۲۰۳۲۳	۸۱۳۷	۱۱۳۶۶۸
۲۰۰۹	۴۰۳/۴	۱۵۰۷۳	۴۹۶	۱۶۴۹۲۱	۱۶۹	۸۲۳	۱۷۵۲۳	۷۰۸۵	۷۸۸۳۰
۲۰۱۰	۳۸۸/۵	۱۹۲۴۳	۶۴۱	۲۲۶۳۹۲	۱۹۸	۸۳۴	۲۱۴۱۰	۸۳۰۷	۱۰۱۹۵۰
۲۰۱۱	۳۷۵/۶	۲۴۵۶۴	۴۵۲/۹	۳۰۲۶۴۴	۳۴۶	۹۱۸	۲۵۳۴۴	۱۰۰۱۱	۱۳۰۵۴۴

Source: UNCTAD, Handbook of Statistics 2013

بررسی صادرات کالاهای با فناوری بالا که نشان‌دهنده مزیت صادراتی کشورها در تولید و صدور کالاهای پیشرفته می‌باشد حاکی از آن است که در بین اعضای سارک سهم صادرات فن‌آوری بالا از صادرات کارخانه‌ای کشورهای هند و پاکستان و سريلانكا بالاتر از یک و کشورهای بوتان و نپال کمتر از یک بوده است.

بررسی واردات منطقه مذکور حاکی از آن است که طی سال‌های ۲۰۱۱-۲۰۰۰ هند بیشترین میزان واردات و بوتان کمترین میزان را داشته‌اند. سهم اعضای سارک از واردات جهانی از یک درصد در سال ۲۰۰۰ به ۳/۱ درصد در سال ۲۰۱۱ رسیده است. همچنین متوسط نرخ رشد واردات این منطقه معادل ۱۷/۶ درصد بوده است. [۵]

جدول ۳- ارزش واردات کشورهای عضو سارک و ایران طی سال‌های ۲۰۱۱-۲۰۰۰ (واحد: میلیون دلار)

سال	افغانستان	بنگلادش	بوتان	هند	مالدیو	نپال	پاکستان	سريلانكا	ایران
۲۰۰۰	۱۱۷۶	۸۸۸۳	۱۷۵	۵۱۵۲۳	۳۸۹	۱۵۷۳	۱۰۸۶۴	۶۲۸۱	۱۴۳۴۷
۲۰۰۱	۵۵۰	۸۳۵۰	۱۹۱	۵۰۳۹۲	۳۹۳	۱۴۷۳	۱۰۱۹۱	۵۹۷۳	۱۸۱۹۴
۲۰۰۲	۲۴۵۲	۷۹۱۴	۱۹۷	۵۶۵۱۷	۳۹۲	۱۴۱۹	۱۱۲۳۳	۶۱۰۵	۲۳۸۰۰
۲۰۰۳	۲۱۰۱	۹۵۱۶	۲۴۹	۷۲۵۵۸	۴۷۱	۱۷۵۴	۱۳۰۳۸	۶۶۷۲	۲۹۱۰۰
۲۰۰۴	۲۱۷۷	۱۲۵۹۹	۴۱۱	۹۹۷۷۵	۶۴۲	۱۸۷۰	۱۷۹۴۹	۷۹۷۳	۳۵۲۰۷
۲۰۰۵	۲۴۷۰	۱۳۸۸۹	۳۸۶	۱۴۲۸۴۲	۷۴۵	۲۲۸۳	۲۵۳۵۷	۸۸۳۴	۴۰۰۴۱
۲۰۰۶	۲۵۸۲	۱۶۰۳۴	۴۲۰	۱۷۵۲۴۲	۹۲۷	۲۴۹۲	۲۹۸۲۵	۱۰۲۵۸	۵۰۰۲۰
۲۰۰۷	۲۸۱۹	۱۸۵۹۵	۵۲۶	۲۲۸۶۸۶	۱۰۹۶	۳۱۲۲	۳۲۵۹۰	۱۱۳۰۱	۴۴۹۴۲

سال	افغانستان	بنگلادش	بوتان	هند	مالدیو	نپال	پاکستان	سريلانكا	ايران
۲۰۰۸	۳۰۲۰	۲۳۸۴۰۰	۵۴۰	۳۲۰۷۸۵	۱۳۸۸	۳۵۹۰	۴۲۳۲۹	۱۳۹۵۳	۵۷۴۰۱
۲۰۰۹	۳۳۳۶	۲۱۸۵۱	۵۳۰	۲۵۷۱۸۷	۹۶۷	۴۳۸۴	۳۱۶۴۸	۱۰۰۴۹	۵۰۷۶۸
۲۰۱۰	۵۱۵۴	۲۷۷۹۴	۸۵۵	۳۵۰۰۹۸	۱۰۹۱	۵۱۲۸	۳۷۷۸۳	۱۳۵۱۲	۶۵۷۶۹
۲۰۱۱	۶۳۰۰	۲۶۱۸۷	۹۵۰	۴۶۳۷۸۱	۱۴۶۵	۵۷۷۳	۴۳۵۷۸	۱۹۶۹۶	۱۹۶۳۱

Source: UNCTAD, Handbook of Statistics 2013

مقایسه ارزش صادرات و واردات نشان می‌دهد که همه اعضای سارک طی دوره مذکور دارای تراز تجاری منفی بوده‌اند. همچنین بررسی کالاهای عمده مبادلاتی منطقه سارک نشان می‌دهد که عمده کشورهای عضو از تنوع صادراتی و وارداتی

بالایی برخوردار نمی‌باشند. شرکای تجاری این کشورها، بیشتر اقتصادهای در حال توسعه به ویژه کشورهای آسیای جنوب شرقی بوده، در میان اقتصادهای توسعه یافته، اتحادیه اروپا بیشترین سهم را دارا می‌باشد. [۶]

جدول ۴- مقاصد صادراتی کشورهای عضو سارک و ایران در سالهای ۲۰۰۵ و ۲۰۱۱ (درصد)

شرح	اقتصادهای توسعه یافته						اقتصادهای در حال توسعه							
	کل		اروپا		آمریکا		ژاپن		کل		جنوب شرق آسیا		غرب آسیا	
	۲۰۱۱	۲۰۰۵	۲۰۱۱	۲۰۰۵	۲۰۱۱	۲۰۰۵	۲۰۱۱	۲۰۰۵	۲۰۱۱	۲۰۰۵	۲۰۱۱	۲۰۰۵	۲۰۱۱	۲۰۰۵
افغانستان	۳۹/۲	۸/۲	۱۴	۵/۵	۲۳	۲/۳	۱	۰/۱	۵۷/۴	۸۲/۴	۴۷/۷	۴۴/۳	۶/۳	۳/۹
بنگلادش	۸۸/۷	۸۳/۴	۵۴/۵	۵۵/۳	۲۸/۴	۲۰/۹	۱/۳	۱/۸	۱۱	۱۵/۳	۷/۷	۸/۵	۲	۴/۷
بوتان	۱/۱	۳/۵	۰/۷	۱/۹	۰/۳	۰/۲	۰/۱	۱/۳	۹۸/۹	۹۶/۵	۹۶/۸	۹۵/۱	۰	۰/۱
هند	۴۵/۲	۳۴/۱	۲۳/۲	۱۸/۷	۱۶/۵	۱۰/۹	۲/۴	۱/۹	۵۳/۳	۵۸/۶	۳۰/۴	۲۹	۱۳/۳	۱۷/۴
مالدیو	۴۲/۴	۵۲/۸	۲۳/۹	۴۸/۳	۳	۱/۵	۱۵/۳	۲/۷	۵۷/۵	۴۷/۱	۴۷/۸	۴۳/۵	۶/۸	۰/۱
نپال	۲۸/۴	۲۱/۳	۱۲/۹	۱۱/۸	۱۳/۴	۶/۸	۰/۹	۰/۹	۷۱/۶	۷۸/۶	۷۰/۷	۷۶/۸	۰/۷	۱/۳
پاکستان	۵۵/۲	۴۲/۹	۲۷/۲	۲۵/۳	۲۴/۸	۱۵/۱	۰/۹	۰/۸	۴۴	۵۵/۸	۲۲/۵	۳۱/۷	۱۴	۱۵/۲
سريلانكا	۶۹/۳	۶۳/۶	۳۱/۸	۳۶/۷	۳۲/۲	۲۱/۴	۲/۳	۲/۲	۲۵/۴	۳۱/۹	۱۶/۱	۱۸/۹	۶/۳	۸/۶
ايران	۴۸/۵	۲۹/۱	۲۷/۲	۱۸/۱	۰/۳	۰	۲۰/۸	۱۰/۸	۵۰/۳	۶۹/۶	۳۴/۲	۵۳/۳	۱۰/۴	۱۲/۶

Source: UNCTAD, Handbook of Statistics, 2012

۲. بررسی روابط تجاری ایران با اعضای سارک

صادرات ایران به اعضای سارک طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۱ برابر ۲۴۱۹۰/۹ میلیون دلار یعنی ۱۵/۱ درصد از صادرات ایران به جهان بوده است. روند صادرات ایران به کشورهای سارک طی دوره مذکور روندی صعودی بوده است. در بین این کشورها، ایران بیشترین صادرات را به کشور هند (۴۶/۱ درصد) داشته است. افغانستان (۳۸/۲ درصد)، پاکستان (۱۳/۴ درصد)، بنگلادش (۱/۱ درصد)، سريلانكا (۱/۱ درصد)، مالدیو (۰/۱ درصد)، نپال (۰/۰۱ درصد) در رتبه‌های بعدی قرار دارند و صادرات به بوتان بسیار ناچیز بوده است. روند صادرات طی دوره مذکور به

بررسی صادرات خدمات این منطقه نیز حاکی از آن است که هند با سهمی معادل ۳/۳ درصد صادرات جهانی در سال ۲۰۱۲ بیشترین صادرات خدمات در منطقه مذکور را داشته است. پس از آن پاکستان و سريلانكا به ترتیب دومین و سومین صادرکننده خدمات در این منطقه بوده‌اند. بررسی واردات خدمات این منطقه نیز نشان می‌دهد که هند عمده‌ترین واردکننده منطقه بوده و پاکستان و بنگلادش نیز پس از آن قرار دارند. [۷]

کشورهای افغانستان و سریلانکا افزایشی و بقیه کشورها با افت و خیز زیاد روندی نسبتاً مثبت داشته است.

واردات ایران از کشورهای عضو سارک طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۱ معادل ۱۴۴۷۶/۳ میلیون دلار بوده است. در این میان بیشترین واردات از کشور هند (۷۶ درصد) بوده است. سهم سایر اعضای سارک از واردات ایران به ترتیب عبارت‌اند از پاکستان (۱۲/۵ درصد)، مالدیو (۵/۴ درصد)، سریلانکا (۲/۹ درصد)،

بنگلادش (۲/۶ درصد)، افغانستان (۰/۵ درصد) و نیپال (۰/۰۰۱ درصد). طی دوره مورد بررسی وارداتی از بوتان صورت نگرفته است. بررسی صادرات و واردات ایران با هر یک از اعضای سارک حاکی از آن است که در میان هشت کشور عضو، بیشترین رابطه تجاری ایران با کشورهای هند، پاکستان و افغانستان بوده است. [۸]

جدول ۵- ارزش صادرات غیرنفتی ایران به کشورهای عضو سارک طی سال‌های ۹۱-۱۳۸۵ (واحد: میلیون دلار)

کشور	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	جمع ۹۱-۱۳۸۵	سهم (درصد) ۱۳۹۱
افغانستان	۵۱۵	۵۴۲	۶۳۲	۱۰۴۷	۱۳۷۸/۲	۲۲۵۳	۲۸۷۴/۳	۹۲۴۱/۵	۴۵
بنگلادش	۱۲/۸	۱۵/۷	۱۶/۴	۴۰/۶	۸۵/۱	۲۰/۹	۶۴/۵	۲۵۶	۱
بوتان	-	-	-	-	-	-	-	-	-
هند	۸۳۷	۷۷۷	۱۰۸۷	۱۲۶۴	۱۸۲۱	۲۷۵۳/۸	۲۶۰۷/۲	۱۱۱۴۷	۴۱
مالدیو	۰/۰۵	۰/۵	۰/۰۰۸	۰/۰۲	۰/۶	۰/۰۹	۱۶/۴	۱۷/۷	۰/۳
نیپال	۱/۷	۰/۳	۰/۰۸	۰/۲	۰/۶	۰/۱	۰/۲	۳/۲	۰/۰۰۳
پاکستان	۳۰۰/۸	۲۷۳/۶	۲۹۶	۴۳۴	۵۵۰	۶۵۹/۵	۷۳۶/۴	۳۲۵۰/۳	۱۱/۵
سریلانکا	۳	۳/۶	۴	۱۵	۵۹	۱۰۱/۴	۸۹/۲	۲۷۵/۲	۱/۴
صادرات ایران به سارک	۱۶۷۰/۴	۱۶۱۲/۷	۲۰۳۵/۵	۳۲۳۴/۸	۳۸۹۴/۵	۵۷۸۸/۸	۶۳۸۷/۹	۲۴۱۹۰/۹	۱۰۰
صادرات ایران به جهان	۱۲۸۵۳/۵	۱۵۲۹۱	۱۸۳۱۱/۵	۲۱۸۸۷/۳	۲۶۵۴۸/۶	۳۳۸۰۵/۲	۳۱۷۵۲/۸	۱۶۰۴۴۹/۹	-

ماخذ: سالنامه آمار بازرگانی خارجی کشور، سال‌های مختلف

عمده کالاهای صادراتی ایران به کشورهای عضو سارک عبارت‌اند از: چدن، آهن، فولاد، سوخت‌های معدنی، فرآورده‌های خوراکی از جمله کاکائو، مصنوعات سنگ و گچ و سیمان، خودرو و وسایل نقلیه زمینی، قیر و ... عمده کالاهای وارداتی ایران از

اعضای سارک عبارت‌اند از: دانه‌ها و روغن‌های خوراکی، قهوه و چای، ادویه‌جات، محصولات معدنی، پارچه تارو پود، گوشت گوسفند و بز، برنج و ... [۹]

جدول ۶- ارزش واردات ایران از کشورهای عضو سارک طی سال‌های ۸۷-۱۳۸۰ (واحد: میلیون دلار)

کشور	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	جمع ۹۱-۱۳۸۵	سهم (درصد) ۱۳۹۱
افغانستان	۸/۸	۸/۹	۱۱/۲	۱۵/۳	۱۱/۹	۱۰/۳	۲/۴	۶۸/۸	۰/۵
بنگلادش	۴۲/۳	۵۰/۸	۴۳	۴۴	۷۹/۹	۶۸	۵۱/۹	۳۷۹/۹	۲/۶
بوتان	-	-	-	-	-	-	-	-	-
هند	۱۴۴۰	۱۴۵۷/۳	۱۷۰۷	۱۷۹۰	۱۲۹۶/۹	۱۲۷۸/۱	۲۰۳۴/۵	۱۱۰۰۳/۸	۷۶
مالدیو	-	-	-	۷۸۳	-	-	-	۷۸۳	۵/۴
نیپال	۰/۰۷	۰/۰۳	-	-	۰/۰۱	۰/۰۳	۰/۰۳	۰/۲	۰/۰۰۱
پاکستان	۱۶۹/۳	۱۵۴/۸	۲۸۳	۳۷۱	۳۸۱/۹	۲۷۲/۶	۱۸۶/۴	۱۸۱۹	۱۲/۵
سریلانکا	۲۸	۴۰	۴۱	۴۴	۵۱/۵	۷۳	۱۴۴/۱	۴۲۱/۶	۲/۹
واردات ایران از سارک	۱۶۸۸/۵	۱۷۱۱/۸	۲۰۸۵/۲	۳۰۴۷/۳	۱۸۲۲/۱	۱۷۰۲	۲۴۱۹/۳	۱۴۴۷۶/۳	۱۰۰
واردات ایران از جهان	۴۱۵۴۴/۱	۴۳۲۸۵/۹	۵۵۸۳۰/۵	۵۴۸۱۹/۷	۵۵۷۲۹/۶	۵۷۴۸۱/۵	۵۱۳۵۹/۳	۳۶۰۱۲۶/۶	-

ماخذ: سالنامه آمار بازرگانی خارجی کشور، سال‌های مختلف

۳. روش‌های تعیین پتانسیل تجاری

از آنجایی که شناسایی پتانسیل صادراتی و بررسی مزیت‌های صادراتی ایران با کشورهای موردنظر، می‌تواند برآورد مناسبی از روابط تجاری آینده بین ایران و این کشورها را ارائه دهد، در این‌جا به بررسی پتانسیل تجاری ایران با کشورهای جنوب آسیا پرداخته می‌شود. شاخص‌های متعددی برای بررسی پتانسیل‌های تجاری بین کشورها وجود دارد که این شاخص‌ها با توجه به هدف پژوهش قابل انتخاب هستند.

به طور کلی شاخص‌های تعیین پتانسیل تجاری در دو گروه قابل دسته‌بندی هستند. دسته اول شاخص‌هایی که امکان یا عدم امکان توسعه تجارت را تعیین می‌کنند ولی میزان عددی افزایش تجارت را ارائه نمی‌دهند. روش آلن، روش درایسدل و ... از جمله این روش‌ها هستند. دسته دوم شاخص‌هایی هستند که علاوه بر امکان یا عدم امکان توسعه تجارت میزان عددی پتانسیل تجاری را نیز ارائه می‌دهند. مدل جاذبه، روش ساده برآورد پتانسیل تجاری و ... از جمله این روش‌ها هستند. در این مقاله در هر قسمت، با توجه به هدف‌های مورد نظر، روش منتخب معرفی خواهد شد.

۴. روش ساده برآورد پتانسیل تجاری

در این روش با بهره‌گیری از آمار صادرات و واردات دو کشور فرضی، در یک ستون آن اقلام صادراتی یک کشور بر اساس یکی از کدهای طبقه‌بندی بین‌المللی (در این پژوهش، سیستم هماهنگ HS شش‌رقمی مورد استفاده قرار گرفته است) و در ستون دیگر آن اقلام وارداتی کشور دوم بر اساس همان کد نشان داده می‌شود. سپس در هر ردیف میزان حداقل در بین دو ستون عنوان شده، ستون جدیدی را تشکیل می‌دهد که حداکثر پتانسیل تجاری بین دو کشور را برای هر کالا نشان می‌دهد. از آنجایی که نمی‌توان عدد به دست آمده را به عنوان پتانسیل تجاری دو کشور در نظر گرفت، پتانسیل معمولی را در حد ضریبی از رقم حداکثر پتانسیل تجاری (۲۰ تا ۴۰ درصد) در نظر می‌گیرند [۱۰]. در مطالعه حاضر ۲۰ درصد در نظر گرفته شده است.

از آنجایی که مدل جاذبه فقط می‌تواند رقم کل پتانسیل تجاری دوجانبه را ارائه داده و اطلاعاتی در مورد کالاهای پتانسیل‌دار ارائه نمی‌دهد، روش ساده برآورد پتانسیل (که روش انتخابی مطالعه حاضر است) برای تحقق بخشیدن به این منظور روش مناسبی است، زیرا به وسیله آن کالاهای پتانسیل‌دار معین و رقم کل پتانسیل تعیین می‌شود.

در این روش، می‌توان پتانسیل صادرات کالایی یک کشور به کشور دیگر یا پتانسیل وارداتی کالایی یک کشور از کشور دیگر را محاسبه نمود. برای محاسبه پتانسیل صادراتی کشور A به کشور B لازم است X_{iwt}^A یا ارزش صادرات کشور A بر اساس کدهای کالایی (i) به جهان (w) برای یک دوره زمانی خاص (t) در اختیار باشد. همچنین لازم است M_{iwt}^B یا ارزش واردات کشور B بر اساس کدهای کالایی از جهان برای دوره زمانی مذکور در اختیار باشد.

بعد از مشخص شدن کدهای کالاهایی که کشور A صادرکننده و کشور B واردکننده آن کالاها هستند، بر اساس حداقل رقم این دو مولفه؛ حداکثر پتانسیل (حداکثر میزان ممکن مبادله) مشخص می‌شود، یعنی:

حداکثر پتانسیل صادراتی کشور A به کشور B از کالای i:

$$\text{Min}(X_{iwt}^A, M_{iwt}^B)$$

پتانسیل صادراتی کشور A به کشور B از کالای i:

$$\text{Min}(X_{iwt}^A, M_{iwt}^B) * \%20$$

با جمع کردن رقم‌های پتانسیل صادراتی کشور A به کشور B در مورد کدهای مختلف کالایی (i: 1, ..., n) میزان کل پتانسیل صادراتی کشور A به کشور B تعیین می‌گردد.

در اینجا ابتدا، امکان توسعه صادرات ایران با کشورهای عضو سارک بررسی می‌شود. در ادامه با بهره‌گیری از روش برآورد ساده پتانسیل تجاری، میزان پتانسیل تجاری ایران با این کشورها تعیین شده و کالاهایی که تعیین‌کننده این پتانسیل هستند معرفی می‌شوند. در ادامه مزیت‌های صادراتی ایران به این کشورها و ظرفیت‌های وارداتی این کشورها به منظور بررسی زمینه‌های توسعه تجارت ایران با این کشورها معرفی می‌شود.

۵. مزیت نسبی صادراتی ایران به کشورهای عضو سارک

شاخص مزیت نسبی آشکار شده از جمله مهم‌ترین شاخص‌هایی است که می‌تواند در تعیین امکان‌پذیری توسعه تجارت بین کشورها نقش مهمی ایفا کند. در این بخش هدف تعیین مزیت صادراتی ایران با کشورهای عضو سارک در سطح کدهای ۲ رقمی HS است در ابتدا لازم است این شاخص به طور مختصر معرفی گردد.

۶. شاخص مزیت نسبی آشکار شده

به‌رغم تمامی مشکلات و دشواری‌هایی که در اندازه‌گیری مزیت نسبی در بحث‌های نظری وجود دارد، به علت گویایی این شاخص، اکثر اقتصاددانان اصرار به استفاده از آن در مطالعات کاربردی دارند. این امر مستلزم به‌کارگیری روش‌های غیرمستقیم برای اندازه‌گیری مفهوم مزیت نسبی است. این روش‌ها با استفاده از داده‌های محرز شده پس از تجارت اقدام به محاسبه مزیت نسبی به‌ویژه مزیت نسبی صادراتی می‌کنند. در این میان، یکی از شاخص‌هایی که با رویکرد غیرمستقیم مزیت نسبی را به‌صورت کمی اندازه‌گیری می‌کند، شاخص مزیت نسبی آشکار شده [۱۱] (RCA) است. بالاسا برای اولین بار شاخص مزیت نسبی آشکار شده را در سال ۱۹۶۷ مورد استفاده قرار داد. از آن پس، از این شاخص در گزارش‌ها و مقالات علمی معتبر به‌طور مرتب استفاده گردید. شاخص فوق به وسیله بالاسا به‌صورت زیر تعریف شد:

$$RCA_{ij} = (X_{ij} / X_j) / (X_{iw} / X_w)$$

در این رابطه:

RCA_{ij} : شاخص مزیت نسبی آشکار شده کالای i در کشور j

X_{ij} : ارزش صادرات کالای i توسط کشور j

X_j : ارزش کل صادرات کشور j

X_{iw} : ارزش صادرات کالای i در جهان

X_w : ارزش کل صادرات جهان

در این رابطه صورت کسر سهم کالای i در کشور j از کل صادرات کشور j نشان می‌دهد. مخرج رابطه سهم همان کالا را از صادرات کل جهان به تصویر می‌کشد. بنابراین می‌توان گفت این رابطه ساختار صادراتی یک کشور در کالای i را در مقابل جهان بررسی کرده و مورد مقایسه قرار می‌دهد.

ساختار شاخص فوق به‌گونه‌ای است که مقادیر آن بین صفر و بی نهایت قرار می‌گیرد. چنانچه این شاخص در فاصله صفر و یک واقع شود حاکی از آن است که کشور j در کالای i متخصص نبوده و دارای مزیت نسبی آشکار شده نمی‌باشد. قرار گرفتن این شاخص در فاصله یک تا بی نهایت نشان می‌دهد که کشور j در کالای i دارای مزیت نسبی آشکار شده است.

شاخص مزیت نسبی صادراتی که در بالا معرفی گردید، این امکان را فراهم می‌آورد تا با توجه به میزان عددی این شاخص برای فصول مختلف کالایی در سطح کدهای ۲ رقمی HS فصولی که ایران در صادرات آنها در سال ۲۰۰۶، ۲۰۱۰، ۲۰۱۱ و ۲۰۱۲ دارای مزیت نسبی صادراتی بوده است، تعیین گردد. در ادامه با توجه به آمار واردات کشورهای عضو سارک در سال‌های مذکور و همچنین ظرفیت وارداتی این کشورها در زمینه این فصول تحلیل‌هایی ارائه خواهد شد.

بررسی مزیت نسبی صادراتی ایران در سال‌های مذکور برای کدهای ۲ رقمی HS حاکی از آن است که ایران در زمینه صادرات ۱۴ فصل دارای مزیت نسبی صادراتی است. این فصول عبارت‌اند از فصل ۲۷ (سوختهای معدنی، روغن‌ها)، فصل ۵۷ (فرش و سایر کف‌پوش‌ها)، فصل ۲۹ (محصولات شیمیایی آلی)، فصل ۳۹ (مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده از این مواد)، فصل ۲۶ (سنگ فلز، جوش و خاکستر)، فصل ۳۱ (کودها)، فصل ۰۸ (میوه‌های خوراکی، پوست مرکبات)، فصل ۲۵ (نمک، گوگرد، خاک و سنگ)، فصل ۷۹ (روی و مصنوعات از آن)، فصل ۰۷ (سبزیجات، نباتات، ریشه و غده‌های زیر خاکی)، فصل ۰۵ (سایر محصولات حیوانی)، فصل ۷۸ (سرب و مصنوعات از آن)، فصل ۱۳ (انگم‌ها، رزین‌ها و سایر...)، فصل ۱۴ (مواد قابل بافت، سایر محصولات نباتی).

در یک بررسی کلی می‌توان دریافت که مزیت نسبی صادراتی ایران بیشتر مربوط به فصول مواد اولیه، بخش کشاورزی و صادرات فرآورده‌های نفت و پتروشیمی است. [۱۲]

وضعیت هر یک از کشورهای عضو سارک در ارتباط با کالاهایی که ایران در آن‌ها دارای مزیت نسبی صادراتی است به شرح ذیل می‌باشد:

- افغانستان در میان ۱۴ فصل مذکور تنها در دو فصل ۲۷ (سوخت‌های معدنی و روغن‌ها) و فصل ۵۷ (فرش و سایر کف‌پوش‌ها) دارای ظرفیت وارداتی است.

- پاکستان در ۸ فصل، فصل ۲۷ (سوخت‌های معدنی و روغن‌ها)، فصل ۲۹ (محصولات شیمیایی آلی)، فصل ۳۱ (کودها)، فصل ۰۷ (سبزیجات، نباتات و غده‌های زیر خاکی)، فصل ۷۸ (سرب و مصنوعات از آن)، فصل ۱۴ (سایر محصولات نباتی)، فصل ۷۹ (روی و مصنوعات از آن) و فصل ۳۹ (مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده) دارای ظرفیت وارداتی است.

- سریلانکا در ۷ فصل که شامل فصل ۲۷ (سوخت‌های معدنی و روغن‌ها)، فصل ۲۶ (سنگ فلز، جوش و خاکستر)، فصل ۲۵ (نمک گوگرد، خاک و سنگ)، فصل ۰۷ (سبزیجات، نباتات و غده‌های زیر خاکی)، فصل ۷۸ (سرب و مصنوعات از آن)، فصل ۱۴ (سایر محصولات نباتی) و فصل ۳۹ (مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده) دارای ظرفیت وارداتی است.

- مالدیو در ۵ فصل، فصل ۲۷ (سوخت‌های معدنی و روغن‌ها)، فصل ۰۸ (میوه‌های خوراکی، پوست مرکبات)، فصل ۲۵ (نمک گوگرد، خاک و سنگ)، فصل ۰۷ (سبزیجات، نباتات و ریشه‌ها و غده‌های زیر خاکی) و فصل ۱۴ (سایر محصولات نباتی) دارای ظرفیت وارداتی است.

- هند در ۷ فصل که عبارت‌اند از فصل ۲۷ (سوخت‌های معدنی و روغن‌ها)، فصل ۲۹ (محصولات شیمیایی آلی)، فصل ۰۸ (میوه‌های خوراکی، پوست مرکبات)، فصل ۲۵ (نمک گوگرد، خاک و سنگ)، فصل ۰۷ (سبزیجات،

نباتات و غده‌های زیر خاکی)، فصل ۰۵ (سایر محصولات حیوانی)، فصل ۱۳ (انگم‌ها، رزین‌ها و سایر) و فصل ۱۴ (سایر محصولات نباتی) دارای ظرفیت وارداتی است.

- بنگلادش در ۹ فصل که شامل فصل ۲۷ (سوخت‌های معدنی و روغن‌ها)، فصل ۲۶ (سنگ فلز، جوش و خاکستر)، فصل ۰۸ (میوه‌های خوراکی و پوست مرکبات)، فصل ۲۵ (نمک گوگرد، خاک و سنگ)، فصل ۵۷ (فرش و سایر کف‌پوش‌ها)، فصل ۰۷ (سبزیجات، نباتات و ریشه‌ها و غده‌های زیر خاکی)، فصل ۰۵ (سایر محصولات حیوانی)، فصل ۱۳ (انگم‌ها، رزین‌ها و سایر) و فصل ۱۴ (سایر محصولات نباتی) دارای ظرفیت وارداتی است.

- بوتان در ۸ فصل که عبارت‌اند از فصل ۳۹ (مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده)، فصل ۲۶ (سنگ فلز، جوش و خاکستر)، فصل ۰۸ (میوه‌های خوراکی و پوست مرکبات)، فصل ۲۵ (نمک گوگرد، خاک و سنگ)، فصل ۷۹ (روی و مصنوعات از آن)، فصل ۰۷ (سبزیجات، نباتات و ریشه‌ها و غده‌های زیر خاکی)، فصل ۰۵ (سایر محصولات حیوانی)، فصل ۱۳ (انگم‌ها، رزین‌ها و سایر) و فصل ۱۴ (سایر محصولات نباتی) دارای ظرفیت وارداتی است.

- نپال در ۷ فصل که شامل فصل ۲۷ (سوخت‌های معدنی و روغن‌ها)، فصل ۲۹ (محصولات شیمیایی آلی)، فصل ۲۶ (سنگ فلز، جوش و خاکستر)، فصل ۰۸ (میوه‌های خوراکی و پوست مرکبات)، فصل ۲۵ (نمک گوگرد، خاک و سنگ)، فصل ۷۹ (روی و مصنوعات از آن)، فصل ۰۷ (سبزیجات، نباتات و ریشه‌ها و غده‌های زیر خاکی) و فصل ۱۴ (سایر محصولات نباتی) دارای ظرفیت وارداتی است.

تعیین پتانسیل‌های صادراتی ایران به کشورهای عضو سارک در سطح کدهای ۶ رقمی HS نشان می‌دهد ایران در صادرات ۲۰۴ کد کالا به کشور هند دارای پتانسیل صادراتی است. این تعداد برای کشورهای پاکستان، سریلانکا، بنگلادش،

مالدیو، بوتان، افغانستان و نپال به ترتیب عبارت‌اند از ۱۱۹، ۷۵، ۳۳، ۱۱، ۹، ۱۲ و ۴۱.

با توجه به پتانسیل‌های صادراتی ایران به کشورهای عضو سارک تعداد کالاهای قابل صادرات ایران به هند ۵۹ کالا، برای پاکستان ۳۸ کالا، بنگلادش ۴ کالا، سریلانکا ۲۲ کالا، مالدیو ۴ کالا، نپال ۲۰ کالا و بوتان ۲ کالا می‌باشد. محاسبات انجام شده حاکی از آن است که افغانستان در هیچ یک از کدهای ۶ رقمی HS دارای ظرفیت وارداتی نبوده است.

جمع‌بندی و ملاحظات

دستاوردهای اقتصادی سارک از زمان تأسیس تا سال ۲۰۰۵ در مقایسه با سایر پیمان‌های منطقه‌ای، قابل ملاحظه نبوده است. حجم کل تجارت بین کشورهای عضو سارک حدود شش میلیارد دلار است. در این میان عقد قرارداد تجارت ترجیحی بین اعضای سارک و موافقتنامه تأسیس منطقه آزاد تجارت آسیای جنوبی را می‌توان اقدام مناسبی برای کمک به توسعه تجارت بین کشورهای عضو تلقی کرد. پذیرش چین، ژاپن، کره جنوبی، اتحادیه اروپا، ایالات متحده و ایران را به عنوان عضو ناظر در این اتحادیه می‌توان نقطه عطفی در حیات اقتصادی آن دانست که می‌تواند به تحول بنیانی در این اتحادیه منجر شود. مذاکراتی که پس از عقد موافقت نامه تجارت ترجیحی بین اعضای سارک در دهه اخیر انجام گرفته موجب کاهش نسبی تعرفه‌ها شده است. هندوستان که در حال حاضر مهمترین قدرت اقتصادی عضو سارک محسوب می‌شود میزان تعرفه‌های گمرکی خود را برای ۱۰۶ قلم از کالای صادراتی کشورهای عضو ۵۰٪ کاهش داده است. کشور پاکستان نیز تعرفه‌های خود را برای ۳۵ قلم کالای مورد نظر اعضا بین ۱۰ تا ۲۰ درصد تقلیل داده است. میزان کاهش تعرفه‌های گمرکی بنگلادش برای ۱۲ قلم کالا ۱۰٪ بوده است و کشور بوتان نیز میزان تعرفه‌های گمرکی ۱۱ قلم کالا را برای کشورهای عضو ۱۵٪ کاهش داده است. در دور دوم مذاکره برای کاهش تعرفه‌ها کشور هند تعرفه ۹۱۱ قلم از کالای کشورهای عضو را کاهش داده و برای ۴۵۶ قلم از کالاهای صادراتی خود امتیازات تعرفه‌های اخذ کرده است.

علاوه بر آن اقداماتی برای حذف کامل موانع غیرتعرفه‌ای کشورهای عضو در جریان است.

نکته حائز اهمیت آنکه منطقه آسیای جنوبی از منابع انرژی قابل ملاحظه‌ای برخوردار است که در صورت بهره‌برداری نیاز این منطقه را تا حدود زیادی برطرف خواهد کرد. کشور هندوستان ذخایر عظیمی از ذغال سنگ در اختیار دارد. بنگلادش و پاکستان منابع گاز طبیعی فراوانی دارند که از سرمایه کافی برای بهره‌برداری از آنها برخوردار نیستند.

پذیرش ایران در اتحادیه همکاری منطقه‌ای آسیای جنوبی به عنوان ناظر در تأمین نیازهای اعضای این اتحادیه به نفت و گاز تأثیر زیادی خواهد داشت. علاوه بر آن ایران می‌تواند پل ارتباطی نیرومندی برای دستیابی کشورهای عضو سارک به آسیای مرکزی و شورای همکاری خلیج فارس محسوب شود. اتحادیه همکاری منطقه‌ای آسیای جنوبی در دو دهه به سبب مشکلات سیاسی و ناآرامی‌های داخلی اغلب اعضای خود از جمله (پاکستان، هند، بنگلادش، سری لانکا و نپال) فرصت آن را نیافته که در جهت تحقق اهداف کلیدی مورد نظر (ایجاد یا بازار مشترک منطقه‌ای، گسترش حجم مبادلات تجاری بین اعضا، حذف کامل موانع تعرفه‌ای و غیر تعرفه‌ای، مبارزه با فقر و تروریسم و سرمایه‌گذاری در پروژه‌های مشترک) به موفقیت‌های قابل ملاحظه‌ای دست یابد. اما بیانیه ۳۰ ماده‌ای سران این اتحادیه در چهاردهمین اجلاس برگزار شده در دهلی نو نشان می‌دهد که سارک مسیر متفاوتی نسبت به گذشته در پیش گرفته است. چنانچه برای عملی شدن قرارداد تأسیس منطقه تجاری آزاد آسیای جنوبی که اکنون مفهوم گسترده‌ای پیدا کرده و قلمروی آن محدود به جنوب آسیاست در جهت کاهش وابستگی تجاری و اقتصادی خود به بلوک غرب مرحله نوبنی را آغاز نموده است.

با توجه به آنچه گفته شد پیشنهاد می‌شود:

۱- از آنجاییکه کشورهای عضو سارک از تنوع صادراتی و وارداتی بالایی برخوردار نمی‌باشند، سیاست تنوع‌گرایی و تقویت صادرات محصولات دارای مزیت رقابتی الزامی است.

۲- محاسبه شاخص مزیت نسبی صادراتی ایران و ظرفیت وارداتی اعضای سارک بیانگر آن است که لزوم توجه و برنامه‌ریزی جهت افزایش کمی و کیفی آن دسته از کالاهایی که ایران دارای مزیت صادراتی و اعضای سارک دارای ظرفیت وارداتی می‌باشند بیش از پیش نمایان می‌شود.

۳- با محاسبه شاخص پتانسیل تجاری و تعیین فهرست کالاهای درخواستی ایران از هر یک از اعضای سارک جهت دریافت تعرفه ترجیحی پیشنهادها به شرح ذیل می‌باشد:

۱-۳- در رابطه با کشور هند از میان کدهای شش رقمی HS، فهرست اول از کالاهایی مانند سنگ گچ، سوخت‌ها و روغن‌های معدنی، محصولات شیمیایی آلی، سنگ فلز، محصولات تخت نوردشده از چدن و آهن و فولاد، میوه‌های خوراکی، روی و مصنوعات از آن، مواد پلاستیکی، محصولات شیمیایی غیر آلی، سرب و مصنوعات آن و پوست خام و چرم تشکیل شده است. در واقع از میان کدهای مذکور، ۸۳ ردیف تعرفه‌ای به‌عنوان فهرست اول جهت دریافت تعرفه ترجیحی معرفی گردید. این کالاها در بازار هند تجربه حضور داشته‌اند، و با توجه به وجود ظرفیت تحقق‌یافته صادراتی ایران به هند، امکان افزایش سهم صادراتی ایران در بازار هند برای این کالاها وجود دارد.

فهرست دوم از کالاهایی مانند محصولات شیمیایی آلی از جمله اسید استیک، نیترات آلومینیوم، استیرن، اوره، سایر آلکالوئیدهای نباتی، اسید سولفوریک، کربنات سدیم تشکیل شده که هرچند تاکنون در بازار هند حضور نداشته‌اند، ولی با توجه به مزیت صادراتی ایران و ظرفیت وارداتی هند در زمینه این کالاها انتظار می‌رود کاهش تعرفه توسط کشور هند بتواند موجب خلق بازار جدید برای صادرکنندگان ایرانی گردد.

فهرست سوم شامل کالاهایی چون مصنوعات از سنگ و گچ و سیمان، مواد پلاستیکی از جمله پلی پروپیلن و رزین‌های اوره‌ئیک، شیشه و مصنوعات آن، غلات از جمله گندم، محصولات شیمیایی آلی از جمله اتراکل‌ها، آلومینیوم و مصنوعات از آن است که ایران در صادرات آن‌ها مزیت نسبی دارد، اما در حال حاضر هند ظرفیت وارداتی برای این کالاها ندارد. به نظر می‌رسد برقراری تعرفه ترجیحی و کاهش قیمت نسبی صادرات

ایران بتواند زمینه ایجاد مصرف آن‌ها در هند و توسعه بازار برای صادرکنندگان ایرانی را فراهم نماید.

۲-۳- در رابطه با کشور پاکستان از میان کدهای شش رقمی HS، فهرست اول از کالاهایی مانند محصولات معدنی از جمله سنگ آهن و کنسانتره آن، روغن‌های سبک و فرآورده‌های آن، گوگرد و کک، مواد پلاستیکی از جمله پلی اتیلن و پلی پروپیلن، فلزات معمولی از جمله قراضه‌ها و ضایعات، روی، مصنوعات از آهن و فولاد و سرب تصفیه‌شده، محصولات صنایع شیمیایی از جمله الکیل‌بنزن‌ها، داروها و میوه‌های خوراکی تشکیل شده است. در واقع از میان کدهای مذکور، ۷۲ ردیف تعرفه‌ای به‌عنوان فهرست اول جهت دریافت تعرفه ترجیحی معرفی گردید. این قبیل کالاها در بازار پاکستان تجربه حضور داشته‌اند، و با توجه به وجود ظرفیت تحقق‌یافته صادراتی ایران به پاکستان در رابطه با این قبیل کالاها، امکان افزایش سهم ایران در بازار پاکستان در مورد آن‌ها وجود دارد.

فهرست دوم از کالاهایی مانند محصولات سرامیکی، مواد نسجی، ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی از جمله ترانسفورماتورها، محصولات تخت نوردشده از آهن و فولاد و محصولات صنعت آردسازی تشکیل شده است که هرچند تاکنون در بازار پاکستان حضور نداشته‌اند، هم ایران در موردشان مزیت صادراتی دارد و هم پاکستان مزیت وارداتی دارد و به نظر می‌رسد کاهش تعرفه می‌تواند موجب خلق بازار جدید برای آن‌ها گردد.

فهرست سوم شامل کالاهایی چون اشیای ساخته‌شده از سنگ و گچ، کربنات‌دی‌سدیم، اشیای نسجی، ماشین‌آلات و وسایل مکانیکی برای مخلوط کردن و مواد پلاستیکی از جمله پلیمرها است که ایران در موردشان مزیت صادراتی دارد، اما پاکستان ظرفیت وارداتی ندارد. به نظر می‌رسد برقراری تعرفه ترجیحی و کاهش قیمت نسبی این قبیل کالاها نیز ممکن است زمینه ایجاد مصرف آن‌ها را در پاکستان فراهم نماید.

۳-۳- در رابطه با کشور سریلانکا از میان کدهای شش رقمی HS، ۴ ردیف تعرفه‌ای که شامل محصولات معدنی از جمله سنگ مرمرکار نشده، وازلین، موم پارافین و میوه‌های خوراکی از جمله خرما می‌باشد به‌عنوان فهرست اول جهت دریافت تعرفه ترجیحی

نسبی صادراتی و با همان توجیه در مطالعات تجربی به منظور تعیین ظرفیت‌های وارداتی به کار می‌رود. (میترا رحمانی و همکاران (تدوین الگو))
۱۲. گلکاران مقدم، ۱۳۹۲.

منابع

دفتر نمایندگی تام‌الاختیار، ماهنامه شماره ۴۳۸، آبان ۱۳۹۰.
رحمانی، میترا. بررسی آثار برقراری موافقت‌نامه ترجیحات تجاری ایران با کشورهای منتخب قاره آفریقا، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۸۹.
روند همگرایی اقتصادی در جنوب آسیا با تاکید بر سارک، معاونت پژوهش‌های سیاست خارجی، گروه مطالعات آسیا، خرداد ۱۳۸۶.
سالنامه آمار بازرگانی خارجی کشور، سالهای مختلف.
شفیعی، نوذر. روابط ایران و جنوب آسیا با ارائه یک چارچوب تحلیل، بهمن ۱۳۸۷
علمی، محمد. ملاحظات پیرامون عملکرد اتحادیه همکاری منطقه‌ای آسیای میانه، ۱۳۸۶.
کتاب مقررات صادرات و واردات کشور، سالهای مختلف.
گزارش صادرات خدمات فنی و مهندسی، مقایسه تحلیلی آمار هفت‌ماهه سالهای ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱، اداره کل توسعه صادرات خدمات، ۱۳۹۱.
گزارشات کشوری سازمان توسعه و تجارت، ۱۳۹۲.
گلکاران مقدم، سمیرا. بررسی امکان برقراری موافقت‌نامه تجارت ترجیحی با کشورهای عضو اتحادیه همکاری‌های منطقه‌ای جنوب آسیا (SAARC)، ۱۳۹۲.
نعمت‌یان، محمود. فرصت‌های تجاری میان ایران و هند، پژوهشنامه علوم اقتصادی، سال ششم، شماره ۱۲، ۱۳۹۰.
site WTO(www.wto.org)
site: ITC (www.intracen.com)
site: Trade Map (www.trademap.org)
site: UN Comtrade (www.comtrade.un.org)
site: wits(www.wits.worldbank.org)
Unctad Handbook OF Statistics 2012, 2013.
World Bank (World Development Indicators) 2013
World Economic Outlook, 2013

معرفی گردید. از آنجایی که تجربه حضور این قبیل کالاها در بازار سریلانکا وجود داشته، و با توجه به وجود ظرفیت تحقق‌یافته صادراتی ایران به سریلانکا در رابطه با این قبیل کالاها، امکان افزایش سهم ایران در بازار سریلانکا در مورد آن‌ها وجود دارد.

۳-۴- در رابطه با کشور مالدیو از میان کدهای شش رقمی HS، ۵ ردیف تعرفه‌ای به‌عنوان فهرست اول جهت دریافت تعرفه ترجیحی معرفی گردید. از آنجایی که تجربه حضور این قبیل کالاها در بازار مالدیو وجود داشته امکان افزایش سهم ایران در بازار مالدیو در رابطه با این گروه کالاها که شامل محصولات صنایع غذایی از جمله بیسکویت، شیرینی، فرآورده‌های غلات، فرآورده‌ها از سبزیجات از جمله گوجه فرنگی می‌باشد وجود دارد. لذا توسعه صادرات این قبیل کالاها به مالدیو پیشنهاد می‌گردد.

با بررسی فهرست دوم کالاهای درخواستی نیز پیشنهاد می‌شود که کاهش تعرفه‌ها می‌تواند موجب خلق بازار جدید برای فرآورده‌ها از سبزیجات و میوه‌ها از جمله آب میوه‌ها گردد.

۳-۵- در رابطه با کشور نپال از میان کدهای ۶ رقمی HS، یک ردیف تعرفه‌ای به‌عنوان فهرست اول جهت دریافت تعرفه ترجیحی معرفی گردید. با توجه به وجود ظرفیت تحقق‌یافته صادراتی ایران به نپال در رابطه با این کالا که محصولات معدنی از جمله موم پارافین می‌باشد وجود دارد. لذا توسعه صادرات آن کالا به نپال پیشنهاد می‌گردد.

پی‌نوشت

1. Unctad Handbook Of Statistics, 2012.
2. World Bank, WDI, 2013.
3. Ibid.
۴. گلکاران مقدم، ۱۳۹۲.
5. Unctad HandBook Of Statistics, 2013
6. Ibid.
7. Trade Map (www.trademap.org)
۸. سالنامه آمار بازرگانی خارجی، سال‌های مختلف.
۹. گزارش کشوری سازمان توسعه تجارت، ۱۳۹۲.
۱۰. رحمانی، ۱۳۸۹.
۱۱. شاخص ظرفیت‌های نسبی وارداتی همانند شاخص مزیت